

йняття всерівно мав низку недоліків і протиріч, у тому числі і стосовно правового статусу засуджених, незважаючи на заяви високопосадовців Державного департаменту України з питань виконання покарань про те, що проект КВК України навіть пройшов експертизу у Швейцарії. Як вбачається, по-перше це стало наслідком того, що робоча група, яка працювала над проектом КВК України, складалася переважно із спеціалістів системи МВС України і тому проект КВК України в певній мірі готувався так би мовити «для себе», а не для засуджених. А по-друге, останній варіант проекту КВК України не обговорювався широкою юридичною громадськістю і представниками різних наукових шкіл, з ним можна було ознайомитися тільки тоді, коли він уже з'явився на сайті Верховної Ради України у якості законопроекту. Зокрема хотілось би зазначити, що на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» жоден варіант проекту КВК України для обговорення чи експертизи зі сторони розробників чи замовників не направлявся.

У зв'язку з цим, у період 2005-2013 рр. зміни та доповнення до КВК України вносились аж 17 разів, але і на сьогоднішній день він ще далекий від досконалості та відповідності як нормам Конституції України, так і міжнародним стандартам поводження із засудженими. А більша частина результатів наукових досліджень щодо удосконалення кримінально-виконавчого законодавства та практики його застосування стосовно правового статусу засуджених, на жаль, і досі залишаються незатребуваними зі сторони Державної пенітенціарної служби України.

С. Ю. Лукашевич,

доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

СОЦІАЛЬНА САМООРГАНІЗАЦІЯ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Соціальна самоорганізація являє собою процес і механізм самоутворення та самодостатньої зміни соціальних структур, завдяки чому досягається певний стан організації та функціонування складної системи суспільства. Висока складність соціальних систем є безумовною ознакою нелінійності законів залежності станів таких систем від певних зовнішніх та внутрішніх факторів.

Відкритість соціальних систем полягає в неперервному поповненні їх новими елементами за рахунок народжень та міграцій, а також постійному відтоку інших компонентів за рахунок смертності та тих самих міграцій. Істотна нео-

днорідність соціальних систем забезпечується самою біол. природою людини, завдяки якій такі ознаки соціальної неоднорідності, як стать та вік, постійно зберігатимуться. Застосування висновків самоорганізаційної теорії до соціальних систем дає змогу виділити три основні якісні моменти в динамічній картині соціальних змін. Це добіфуркаційний, біфуркаційний та післябіфуркаційний моменти. Перший, при певних припущеннях, можна вважати гомеостатичним, коли попри ентропійні коливання система утримує свою структурну організацію на постійному рівні. У біфуркаційній точці системної динаміки відбувається раптове руйнування старих структур внаслідок виходу на граничне значення показника системного хаосу – соціальної ентропії.

Подальша картина нового структурування має найбільше значення для розуміння процесів, що відбуваються в післякритичні моменти соціальних трансформацій. У всіх системах при переході біфуркаційного бар'єра є можливість кількох рівномірних шляхів розвитку. Вибір одного з них є незворотним і може залежати від малої випадкової флуктуації – психологічних якостей лідера, стихійного лиха та ін. Цей момент є особливо важливим для розуміння зв'язку між особистістю та соціальною системою. Іншим важливим результатом, що випливає із самоорганізаційної теорії, є твердження, що нові структури не можуть мати довільного, сконструйованого характеру, а є передіснучими в самому соціальному середовищі як наслідок цього середовища. Основними ознаками цих структур є те, що вони утворюють новий локальний порядок, нові сфери зниження ентропії. Ці структури мають притягальний, атрактивний характер, і елементи системи (члени соціуму) тяжіють до них. Ці структури не можна зруйнувати – вони відтворюватимуться в іншій формі та іншій сфері. Більш докладний аналіз дає змогу зробити висновок про те, що на мікрорівні ці базові структури мають ігровий характер, а на макросоціальному рівні трансформуються в соціальні кооперативні об'єднання на основі спільного мікрологічного простору.

Виникнення та стійкість кримінальних структур, тіньової економіки цілком закономірні з точки зору самоорганізаційного механізму соціальних перетворень, оскільки вони являють собою одні з таких атрактивних утворень. Формальні, бюрократичні організації не мають тієї стійкості через їхню неприродність, а тому потребують великих енергетичних витрат для свого утримання, але природні, ігрові способи соціальної організації завжди проникатимуть у формальні структури за рахунок неформальної сторони, через конфлікт, міжособистісні стосунки та ін. канали. Така картина соціальної динаміки може істотно вплинути на зміну характеру та стратегії управлінських рішень, оскільки вона підкреслює факт незворотності соціальних процесів та вказує на неможливість довільного конструювання будь-яких соціальних форм.

Чим більш складною є система, тим більш високим є рівень її самоврегульованості та самоорганізації, що в свою чергу підпорядковані певним законо-

мірностям. Ці закономірності самоорганізації систем живої та неживої природи, розроблені та відомі в синергетиці, дозволяють застосовувати її для дослідження багатьох сфер, в яких ми маємо справу з системами, що розвиваються та еволюціонують.

Досліджуючи будь-яку систему слід мати на увазі, що згідно синергетичного підходу насамперед необхідно дослідити та вивчити не самі елементи, що її складають, а характер, природу та щільність системних зв'язків між цими елементами, впливи їх один на одного та на систему в цілому. Це фундаментальне положення має застосовуватись не тільки при дослідженнях статичних станів соціальних систем, а й при виявленні точок біфуркації системи й визначенні аттракторів подальшого суспільного розвитку та суспільної реакції – на прояви криміногенного потенціалу суспільства в тому числі.

Фундаментальним принципом самоорганізації є виникнення нового порядку й ускладнення систем через флуктуації, тобто випадкового відхилення якоїсь величини (фізичної, біологічної, соціально-економічної і т. ін.) від її середнього або середньостатистичного значення, станів їх елементів і підсистем. Такі флуктуації зазвичай придушуються самими внутрішньосистемними елементами в усіх динамічно стабільних і адаптивних системах за рахунок негативних (обернених) зворотних зв'язків, що забезпечують збереження структури і близького до рівноваги стану системи. Але у більш складних відкритих системах, завдяки притоку речовини, енергії або інформації ззовні і посилення нерівноважності, нестабільності системи, відхилення згодом зростають, накопичуються, викликають ефект колективної поведінки елементів і підсистем, що, врешті-решт, призводять до «розхитування» колишнього порядку і через відносно короткочасний хаотичний стан системи призводять або до руйнування колишньої структури, або до виникнення нового порядку. Оскільки флуктуації носять випадковий характер, то поява будь-яких новацій у світі (еволюцій, революцій, катастроф тощо) зумовлено дією суми випадкових факторів.

Етап самоорганізації настає тільки у випадку переважання позитивних зворотних зв'язків, що діють у відкритій системі, над негативними зворотними зв'язками. Функціонування динамічно стабільних, не еволюціонуючих, але адаптивних систем – а це і гомеостаз живих організмів, і автоматичні пристрої, і процеси просторового руху великих мас людей, і системи розпізнавання образів тощо – ґрунтується на отриманні зворотних сигналів від рецепторів або датчиків щодо положення системи і подальшого коректування цього положення до вихідного стану виконавчими механізмами. У системі на шляху самоорганізації ці зміни не усуваються, а накопичуються й посилюються внаслідок загальної позитивної реактивності системи, що може призвести до виникнення нового порядку і нових структур. Такими є, наприклад, механізми фазових переходів речовини, утворення нових соціальних структур, кардинальні зміни реакції на

внутрішні й зовнішні впливи. У соціальному бутті це, наприклад, утворення, внаслідок міграції, етнічних соціально-культурних груп, процеси криміналізації або декриміналізації діянь, пом'якшення покарання або, навпаки, більш жорстоке покарання, поступове проникнення до пануючої культури, розповсюдження та перетворення на буденні, традицій і звичаїв субкультурного характеру тощо.

Самоорганізація в складних системах, до яких, безсумнівно, належить й суспільство, переходить від одних структур до інших, виникнення нових рівнів організації супроводжуються порушенням симетрії. При описі еволюційних процесів необхідно відмовитися від симетрії часу, характерної для повністю детермінованих і оборотних процесів у класичній механіці. Чим більш складна система, тим більш високий рівень її самоврегульованості та самоорганізації, що в свою чергу підпорядковані певним законам іррегулярності.

Виявлення зв'язків між криміногенними об'єктами та заходами й засобами впливу на них та визначення типів таких зв'язків; ініціювання процесів самоорганізації інститутів громадянського суспільства у протидії злочинності; урахування загальних принципів самоорганізації при поясненні злочинності та при розробці конкретних заходів запобігання й протидії їй – ось далеко не повний прелік завдань, що можуть бути вирішені за допомогою застосування синергетичної парадигми та теорії самоорганізації при визначенні стратегії протидії злочинності як на загальносоціальному, так й спеціально-кримінологічному рівнях. Такий підхід уявляється найбільш вдалим як для комплексних кримінологічних досліджень взагалі, так і для вдосконалення системи протидії злочинності як самостійного напрямку соціального впливу та соціальної рефлексії на злочинність зокрема.

Т. М. Мирошніченко,

доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, кандидат юри-
дичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Європейський вибір України, проголошений на найвищому політичному рівні, потребує суттєвих змін у системі законодавства та серйозних зусиль у сферах його застосування, у тому числі кримінально-процесуальній. З прийняттям нового КПК було зроблено певні кроки у напрямку реформування законодавства з метою гармонізації правової системи України з європейськими стандартами прав людини та їх кримінально-процесуального забезпечення. Зокрема, законодавчо врахована правова позиція Європейського Суду з прав людини стосовно тривалого проведення